

УДК 347.99

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC PROCEEDINGS IN UKRAINE

Сердюк Л.Р.,

*помічник проректора з навчально-методичної роботи
Вищої школи адвокатури*

Стаття присвячена висвітленню теоретичних і прикладних проблем, які виникають під час впровадження електронного судочинства в судовій системі України. Подано аналіз основних проблем, що мають вирішуватися під час впровадження електронного судочинства, та акцентовано увагу на шляхах їх розв'язання.

Ключові слова: електронне судочинство, суд, електронна судова справа (електронне кримінальне провадження), державний реєстр, інформаційна взаємодія.

Статья посвящена освещению теоретических и прикладных проблем, возникающих при внедрении электронного судопроизводства в судебной системе Украины. Дан анализ основным проблемам, которые должны решаться при внедрении электронного судопроизводства, и акцентировано внимание на путях их решения.

Ключевые слова: электронное судопроизводство, суд, электронное судебное дело (электронное уголовное производство), государственный реестр, информационное взаимодействие.

The article is devoted to coverage of theoretical and applied problems arising during the implementation of e-justice in the judicial system of Ukraine. The analysis of the main problems that must be addressed when implementing e-justice, and attention is focused on solutions.

Key words: electronic proceedings, electronic court case (electronic criminal proceedings), state register, information interaction.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій пронизує всі сфери суспільного життя, в тому числі і сферу здійснення правосуддя. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, положення національних стратегічних документів, законів

України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис» тощо передбачають, що електронне судочинство як складова загальнодержавного електронного урядування є шляхом до покращення доступності

правосуддя та підвищення його оперативності. Тому головною метою впровадження електронного судочинства є забезпечення ефективності судової системи та якості здійснення правосуддя загалом.

Стан дослідження. До питання впровадження електронного судочинства побічно зверталось багато дослідників, зокрема Р. О. Арсірій, Н. В. Кушакова-Костицька, О. В. Шамрай, Н. О. Пронь, Д. А. Кульбашенко та інші автори. Однак загалом дослідження проблематики електронного судочинства у юридичній науці є фрагментарними. Тому метою статті є виокремлення теоретико-прикладних проблем, які супроводжують впровадження електронного судочинства в Україні та з'ясування шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Організаційне забезпечення діяльності відповідних судів здійснюється або Державною судовою адміністрацією України (далі – ДСА України) та її територіальними управліннями, або апаратами вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України. І якщо останні мають відповідний рівень фінансування та можуть забезпечувати свої потреби більш якісною і сучасною комп'ютерною технікою і програмним забезпеченням, то місцеві й апеляційні загальні суди, в яких, крім Апеляційного суду міста Києва, встановлено комп'ютерну програму Д-3, мають проблеми з її експлуатацією.

На нашу думку, головними причинами такої ситуації є: 1) неналежний рівень фінансування ДСА України та її територіальних органів щодо забезпечення місцевих та апеляційних судів; 2) низький рівень забезпечення комп'ютерною технікою та новітніми програмними продуктами, що мають відповідати вимогам сучасного програмного забезпечення; 3) застарілість комп'ютерної техніки у більшості судів, потреба її модернізації та заміни відповідно до сучасних технічних вимог і стандартів (це прерогатива Державного підприємства «Інформаційні судові системи», створеного ДСА України); 4) комп'ютерна програма «Д-3» з використанням усіх її функцій повною мірою не забезпечує діяльність.

Суттєвим кроком до впровадження електронного судочинства можна вважати налагодження електронного обміну інформацією між судами та Генеральною прокуратурою України з метою ведення Єдиного державного реєстру досудових розслідувань. Це дало змогу інформацію стосовно конкретних осіб у кримінальних провадженнях та електронні копії судових рішень передавати та обробляти в електронному вигляді із застосуванням у судах автоматизованих систем діловодства. Також запроваджено електронний обмін запитами стосовно реєстраційних номерів облікових карток платників податків між судами загальної юрисдикції та Державною фіскальною службою України. Крім того, запроваджено надсилання до Центральної виборчої комісії електронних копій судових рішень, що набрали законної сили, з відомостями, які не можуть бути відкриті для загального доступу, ухвалених місцевими судами як адміністративними.

Водночас серйозною проблемою підвищення рівня доступності судових послуг є положення процесуального законодавства, які фокусують увагу виключно на паперовому судочинстві. Для прикладу звернемося до відповідних приписів ЦПК України. Так, незважаючи на те, що Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів, а також стверджує, що електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму, зазначений процесуальний закон визначає, що цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу та Закону України «Про міжнародне приватне право». На цьому законодавець ставить крапку. Результатом такого підходу є визначення форми і змісту позовної заяви, апеляційної скарги, касаційної скарги, заяви про перегляд судових рішень, які подаються виключно у письмовій, тобто паперовій формі або особисто, або поштовою зв'язком.

У разі недотримання приписів щодо форми і змісту зазначених процесуальних документів застосовуються правила про надання строку на усунення недоліків, а якщо такі недоліки не усуваються у встановлений судом строк, то вмикається механізм повернення відповідного процесуального документа заявнику з роз'ясненням йому права на повторне звернення. Отже, на сьогодні подання будь-якого документа, який відповідно до закону потребує процесуального реагування, в іншій формі, ніж паперова, загалом не допускається.

Як зауважує О. В. Шамрай, якщо при відправленні документів особою дотримані всі встановлені вимоги, працівником служби діловодства суду надсилається їй повідомлення про отримання судом поданих в електронному вигляді документів із зазначенням дати та часу їх отримання. Право доступу до електронних документів, що надіслані на адресу суду, надається виключно судді, у провадженні якого знаходиться відповідна судова справа. Особі, яка не дотрималася встановлених умов, надсилається повідомлення про те, що подані нею документи не можуть бути визнані такими, що надійшли до суду, обов'язковим також є зазначення причин відмови прийняти документи [1, с. 174-184]. Наведене в сукупності підтверджує тезу про те, що здійснення організаційних та правових заходів щодо переходу системи судів загальної юрисдикції до електронного судочинства має непослідовний, мозаїчний, фрагментарний характер.

Такий підхід також суттєво впливає на тривалість розумних строків розгляду судових справ, знижує рівень доступності судових послуг, які надаються державою, збільшує бюджетні видатки на пересилання справ по судових інстанціях та унеможливає формування електронної судової справи. Можна стверджувати, що саме наявність електронної судової справи, яка повинна формуватися в суді першої інстанції з подальшим її пересиланням (за необхід-

ності) до судів вищих інстанцій у разі оскарження судового рішення, дасть змогу вирішити зазначені проблемні питання. Тому, на наш погляд, комплексне внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та норм процесуального законодавства є нагальною потребою як для судових органів, так і для учасників судового процесу (кримінального провадження).

Важливим питанням є підвищення оперативності інформаційної взаємодії судів та державних органів і установ. Деякі проблемні питання такої взаємодії висвітлювалися в окремих дисертаціях. Фундаментальним доробком у цьому питанні, на наш погляд, є монографія М. Й. Вільгушинського, який комплексно розкрив методологічні засади взаємодії судів загальної юрисдикції із суб'єктами владних повноважень та громадськістю [2]. На наш погляд, інформаційна взаємодія – це відносини суб'єктів інформаційних правовідносин, що складаються під час формування інформаційного суспільства у процесі безпосереднього виконання ними наданих повноважень та стосуються інформації. За такого розуміння можна вести мову про інформаційну взаємодію між судами та державними органами і установами, а також між судами і громадянами.

Однак гостро стоїть проблема координації та обміну інформацією між різними відомствами, кожне з яких має свою власну систему обліку і звітності. Це породжує дублювання і плутанину. В Україні не існує незалежної, позавідомчої структури, яка б могла своєчасно надати надійні статистичні дані про злочинність та законність і допомогти у проведенні наукового аналізу ефективності правоохоронної роботи. Як наслідок, втрачається цінний організаційний досвід, знижується продуктивність праці.

Значний обсяг інформації створюється і циклює у відокремлених від судових автоматизованих системах інших державних органів та установ. Так, в органах прокуратури розроблена власна Концепція корпоративної інформаційної системи, головна мета якої – створення високоєфективного автоматизованого інформаційно-обчислювального середовища, спроможного найбільш повно й оперативно задовольняти інформаційні потреби органів прокуратури всіх рівнів управління під час здійснення ними своїх функцій.

Крім того, на виконання вимог пункту 22 Перехідних положень до КПК України створено Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі ЄРДР) як автоматизовану систему електронної бази даних, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних про кримінальні правопорушення та хід досудового розслідування у кримінальних провадженнях [3]. Держателем ЄРДР є Генеральна прокуратура України. Суттєво, що суди загальної юрисдикції повного доступу до цього реєстру не мають. І лише з виданням спільного наказу Генеральної прокуратури України та Державної судової адміністрації України № 82/108 від 14 серпня 2014 року «Про затвердження Порядку надсилання інформації про осіб у кримінальних

провадженнях та електронних копій судових рішень щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення», можна стверджувати про започаткування процедури міжвідомчого обміну інформацією.

На особливу увагу в контексті впровадження електронного судочинства у питанні інформаційної взаємодії судів загальної юрисдикції з іншими державними органами заслуговують єдині та державні реєстри, держателями яких відповідно до законодавства є Міністерство юстиції України, а також Державна реєстраційна служба, Державна виконавча служба і Державна служба з питань захисту персональних даних України.

Доцільно детальніше розглянути користування Єдиним державним реєстром осіб, які вчинили корупційні правопорушення. Наказом Міністерства юстиції України від 11 січня 2012 року № 39/5 «Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення» визначено, що головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі надають безоплатно витяг з Реєстру протягом семи робочих днів на підставі письмового запиту про видачу витягу з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, зокрема: державних органів, органів місцевого самоврядування з метою проведення спеціальної перевірки відомостей про осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (до запиту додається ксерокопія паспорта особи, що перевіряється); правоохоронних органів – у разі необхідності отримання такої інформації в рамках кримінального або адміністративного провадження; прокурора – в рамках здійснення нагляду за додержанням вимог і застосуванням законів. Щодо судових органів, то цей реєстр не містить норм про надання їм відповідної інформації, що є абсолютно нелогічно з точки зору вирішення конкретних судових справ [4].

І таких прикладів можна навести багато. Для розгляду справ у судах загальної юрисдикції важливим є питання одержання оперативної та актуальної інформації із зазначених реєстрів, але, на жаль, цей процес ускладнений або оплатністю цієї послуги, або необхідністю заповнення різних видів форм запитів, до яких вноситься великий масив інформації, або їх використання судами чітко не регламентоване. На наш погляд, інформаційна взаємодія судів та інших державних органів і установ повинна ґрунтуватися на інших, більш спрощених підходах електронного спілкування, а також фокусуватися на безперешкодному доступі судів, особливо першої інстанції, до баз даних відповідних реєстрів.

Нагальним є вирішення питання про комплексне забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформації в Єдиній судовій інформаційній системі. З урахуванням досвіду роботи інформаційних, автоматизованих систем документообігу, які функціонують у судах загальної юрисдикції, можна виокре-

мити типові потенційні загрози для використання зазначених систем: 1) загрози конфіденційності (несанкціонованого одержання) інформації всіма потенційними і можливими каналами її витоку; 2) загрози цілісності (несанкціонованої зміни) інформації; 3) загрози доступності інформації (несанкціонованого або випадкового обмеження) та ресурсів самої інформаційної системи; 4) загрози спостереженості роботи інформаційної системи (порушення процедур ідентифікації та аутентифікації, процедур контролю доступу і дій користувачів, повна або часткова втрата керованості інформаційної системи, загрози від несанкціонованих атак на програмні, телекомунікаційні та апаратні засоби інформаційної системи тощо); 5) комп'ютерні вірусні загрози.

Крім того, поширеною проблемою, яка потребує реагування з боку держави, є недостатній фаховий рівень суддів і працівників апарату в аспекті знань і навичок використання програмних продуктів, що функціонують у судах. І справа не в тому, що ми живемо в насиченому інформацією соціопросторі [5, с. 32-35]. Але навчанню та підвищенню кваліфікації суддів і працівників апаратів судів загальної юрисдикції саме в контексті їх інформаційної грамотності та впровадження електронного судочинства приділяється недостатньо уваги. Так, навчальна програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді містить однією із складових Концепцію електронного суду. Але в цьому блоці розглядаються лише загальні питання, пов'язані із ознайомленням з окремими комп'ютерними програмами, що забезпечують діловодство в суді, їх призначення і можливості, питання використання електронної пошти в

суді, внесення судових рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень тощо [6]. Фактично такий підхід ґрунтується на ознайомленні з функціоналом, який запроваджено в результаті реалізації проекту Державної судової адміністрації України «Електронний суд».

Висновки. Отже, до основних теоретико-прикладних проблема, які супроводжують упровадження електронного судочинства, можна віднести: 1) норми процесуального законодавства, які не дозволяють форматувати судовий процес в електронну форму, що обумовлює здійснення правосуддя виключно у паперовому вигляді; 2) сумнівність технічної підтримки функціоналу електронного судочинства у повному обсязі програмними продуктами, що використовуються в судах загальної юрисдикції (програми «Д-3», «Діловодство спеціалізованого суду»); 3) низький рівень інформаційної взаємодії між судами та іншими державними органами й установами, що ускладнене корпоративною замкненістю інформаційних систем, їх низькою комунікативністю, труднощами отримання інформації, оплатністю послуг тощо; 4) штучне ускладнення доступу до державних реєстрів, що створює ризики порушення строків розгляду справ (проваджень); 5) змістовне наповнення програм спеціальної підготовки суддів і підвищення їх кваліфікації та підготовки і підвищення кваліфікації працівників апаратів судів і помічників суддів, які реалізуються Національною школою суддів України. Спрямування таких програм свідчить про недостатність організаційно-правових заходів у контексті впровадження електронного судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шамрай О. В. Електронний суд в українському судочинстві: нормативне регулювання та перші практичні здобутки / О. В. Шамрай // Університетські наукові записки. – 2014. – № 3 (51). – С. 174-184.
2. Вільгушинський М. Й. Суди загальної юрисдикції як суб'єкти соціальної взаємодії: адміністративно-правове дослідження : монографія / М. Й. Вільгушинський. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 415 с.
3. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань : Наказ Генеральної прокуратури України від 17 серпня 2012 року № 69 / Генеральна прокуратура України. – Окреме вид. – 27 с.
4. Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення : наказ Міністерства юстиції України від 11 січня 2012 року № 39/5 / Міністерство юстиції України. – Офіц. вид. – Офіційний вісник України. – 2012. – № 6. – С. 63. – Ст. 223. – код акта 60110/2012.
5. Шукліна Н. Г. Запровадження інновацій у систему підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи / Н. Г. Шукліна // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2012. – № 1. – С. 32-35.
6. Програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді / Національна школа суддів України. – Неофіц. вид. – 28 с.